

Національна
академія наук України

Інститут
української археографії та джерелознавства
імені М.С.Грушевського

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

ТВОРИ у 50 томах

Видавнича рада:

Борис ПАТОН – голова
Любомир ВІНАР • Іван ДРАЧ • Аркадій ЖУКОВСЬКИЙ
Іван КУРАС • Володимир ЛИТВИН • Олексій ОНИЩЕНКО
Омелян ПРИЦАК • Френк СИСИН • Ярослав ЯЦКІВ

Головна редакційна колегія:

Павло СОХАНЬ – головний редактор
Ярослав ДАШКЕВИЧ – заст. головного редактора
Ігор ГИРИЧ – відповідальний секретар
Геннадій БОРЯК • Віктор БРЕХУНЕНКО • Іван БУТИЧ
Сергій БІЛОКІНЬ • Василь ДАНИЛЕНКО • Микола ЖУЛИНСЬКИЙ
Олександр КУЧЕРУК • Олександр МАВРІН • Ігор МЕЛЬНИК
Надія МИРОНЕЦЬ • Юрій МИЦИК • Всеволод НАУЛКО
Світлана ПАНЬКОВА • Руслан ПІРИГ • Валерій СМОЛІЙ
Ольга ТОДІЙЧУК • Василь УЛЬЯНОВСЬКИЙ • Ярослав ФЕДОРУК

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

Том 2

Серія
СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТВОРИ
(1907–1914)

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

ЛЬВІВ
ВИДАВНИЦТВО
«СВІТ»
2005

ББК 63.3 (4 УКР)
Г 91

*Затверджено Вченою радою
Інституту української археології та джерелознавства
імені М.С.Грушевського НАН України*

Редколегія тому 2:

Павло СОХАНЬ (головний редактор, доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України)
Ігор ГИРИЧ (відповідальний секретар, кандидат історичних наук)
Світлана ПАНЬКОВА (старший науковий співробітник)

Упорядники: Ігор ГИРИЧ, Світлана ПАНЬКОВА

Автори передмови: Ігор ГИРИЧ, Світлана ПАНЬКОВА

Автор коментарів: Світлана ПАНЬКОВА

Мовна редакція текстів М.Грушевського — Наталія ЛИСЕНКО

Переклад висловів іншомовного походження — Мирослав ТРОФИМУК

Пояснення слів: Галина СВАРНИК

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

ISBN 966-603-223-6
ISBN 966-603-277-5 (т. 2)

- © Інститут української археології та джерелознавства імені М.С.Грушевського НАН України, 2005
- © Видавництво «Світ», дизайн та художнє оформлення, 2005
- © Передмова, І.Грич, С.Панькова, 2005
- © Коментарі, С.Панькова, 2005

ДОДАТКИ

ХРОНІКАЛЬНО-ІНФОРМАЦІЙНІ СТАТТІ
(1898–1907)

тов[ариства] ім. Шевченка комітету, зложеному з сих осіб: д-ра Франка, д-ра Макуха і д. Мудрака з виділу Н[аукового] тов[ариства] ім. Ш[евченка], д-ра С.Федака і проф. І.Левинського — з-поза виділу. Комітет, застановившись над справою будови, з огляду на незвичайне, і правдоподібно — хвилеве — збільшення ціни на цеглу, а навіть брак її сеї осені у Львові (ціна зросла з 24 к[орон] до 40 к[орон] за тисячку!), постановив відложити будову до р. 1905 і розписати тим часом конкурс на плани Акад[емічного] дому. Складаючи сердечну подяку всім п[анам] т[оваришам], добродіям за дотеперішні жертви, разом подаємо до відомості, що дальші жертви можуть надсилатися також на адресу Наук[ового] тов[ариства] ім. Шевченка або до Краєвого союзу кредитового, на книжечку ч[исло] 694.

ОТВЕРТИЙ ЛИСТ ДО п[рофесора] Т.ФЛОРИНСЬКОГО [Коротка передмова до листа]

Нам прислано в українськiм перекладі отсей “Отвертий лист до п. Т.Флоринського”, який ми друкуємо як причинок до характеристики університетських відносин у Росії. Не маючи під руками статті д. Флор[инського], на яку реагують автори “Отвертого листа”, ми не можемо сказати, наскільки оправдане їх обурення; та все-таки факт того обурення настільки характерний, що справді годі уявити собі, як може вестися наука в університеті при таких настрої молодезі супроти професора. І нема ніякого сумніву, що власне причини зовсім далекі від науки, спекуляція на ласку сильних і залишення одинокого шляху відповідного для вченого, шляху високого ідеалізму і беззавітної служби правді, затроїли ті відносини. І честь молодезі, яка зберегла в собі настільки живого морального почуття, що так гаряче протестує проти відступлення свого професора від тої служби. Додамо, що отсей протест вийшов від молодезі без ріжниць національності, отже, сим разом даремно було б говорити про якусь “українофільську інтригу”.

ОТВЕРТИЙ ЛИСТ ДО ГР[ЕКО]-КАТ[ОЛИЦЬКИХ] ОРДИНАРІАТИВ І ДУХОВЕНСТВА

Справа, котру хочу порушити, не була досі піднесена з компетентної сторони — то значить зі сторони греко-католицького кліру. Тим часом вона стала актуальною і не терпить проволочки. Далекий від усяких конфесійних рахунків, мушу її порушити з мотивів інших, національних.

П.Накрохін [Некролог]

Вперше опублікована в журналі: ЛНВ. — 1904. — Т. XXV. — Кн. III. — С. 188. Підпис: *М.Гр.*

Подається за першодруком.

с. 487 ...*В сій книжці закінчене друком його оповідання “Талісман”* — див.: ЛНВ. — 1904. — Т. XXV. — Кн. II. — С. 156–171; Кн. III. — С. 239–253.

Академічний дім

Вперше опублікована під рубрикою “Хроніка: З громадського життя” в журналі: ЛНВ. — 1904. — Т. XXVIII. — Кн. XII. — С. 229–230. Підписи: *М.Грушевський, Ів.Макух.*

Подається за першодруком.

Стаття належить до серії публікацій вченого про будівництво гуртожитку для українських студентів у Львові: В справі “Академічного дому” (ЛНВ. — 1902. — Т. XX. — Кн. IV. — С. 1–6); Що зробити з “Академічним фондом?” (Там само. — С. 51–54); Академічний дім (Там само. — 1905. — Т. XXXII. — Кн. XII. — С. 177–178). У примітці до останньої зазначеної статті, написаної перед закінченням спорудження Академічного дому, М.Грушевський подає список жертводавців з Галичини. Подані відомості майже цілком відповідають тим, що вміщені в замітці “Академічний дім”. У статті “На українські теми. Батьки і діти” (Там само. — 1913. — Т. LXI. — Кн. III. — С. 434–441) вчений наголошував на тому, що дім був побудований переважно на кошти “одного українця з Росії” [Є.Чикаленко. — *С.П.*], а галицьке громадянство “на сю ціль не зложило і п’яти тисяч корон”.

Отвертий лист до п[рофесора] Т.Флоринського [Коротка передмова до листа]

Вперше опублікована в журналі: ЛНВ. — 1905. — Т. XXX. — Кн. IV. — С. 70–71. Підпис: *Ред.*

Подається за першодруком.

Коротке вступне слово М.Грушевського подане перед публікацією відкритого листа студентів Університету св. Володимира від 18 лютого 1905 р. до професора Т.Флоринського, у якому вони відстоюють своє громадянське право участі в оновленні державного устрою Російської імперії. Лист є протестом проти публічного виступу Т.Флоринського “По поводу забастовки в высших учебных заведениях” на сторінках “Киевлянина” (1905. — 12 лютого. — № 43. — С. 1–2). Обурення студентів викликала категорича заява професора, “что эта забастовка есть явление бессмысленное, безнравственное и безусловно вредное [...]”. Неужели можно желать, чтобы наши университеты, институты и академии из храмов науки превратились в какие-то политические клубы, самовольно усваивающие себе право решать высшие вопросы государственной жизни и предъявлять уль-

тиматуми правительству? Где же тогда найдет себе спокойный приют наука, знания, просвещение?”

Отвертний лист до гр[еко]-кат[олицьких] ординаріатів і духовенства

Вперше опублікована в журналі: ЛНВ. — 1905. — Т. XXX. — Кн. V. — С. 189—192. Підпис: *М.Грушевський*. Передруковано в газеті: Руслан. — 1907. — 18(5) жовтня; 19(6) жовтня. — № 224—225.

Подається за першодруком.

Пошуки шляхів вирішення долі греко-католиків Холмщини і Підляшшя після царського маніфесту про віротерпимість від 17 квітня 1905 р. послужили мотивами до написання цього звернення. Стурбований долею “упорствующих” уніатів, які стоять “тепер на роздоріжжі між офіційним обрусительним православ'єм і полонізаційним латинством”, М.Грушевський закликає греко-католицьке духовенство Галичини сприяти відновленню уніатського клиру, конфесійних громад уніатів.

с. 489 ...значна частина уніатів, формально переведених на православ'є в 1875—1876 рр. ... — прилучення холмських та підляських уніатів до Російської православної церкви розпочалося після придушення польського повстання 1863 р. Офіційно розгорнулося на підставі “Акту про возз'єднання Холмської греко-уніатської церкви з Православною Російською Церквою”, складеного Холмською уніатською консисторією і кафедральним собором 18 лютого 1875 р. 25 березня Синод постановив приєднати Холмську уніатську єпархію до Варшавської. Новоутворену Холмсько-Варшавську єпархію очолив Маркел Попель, якому був наданий сан єпископа Люблінського, вікарія Холмсько-Варшавської єпархії. Офіційно возз'єднаними вважалися 236 парафій, що знаходилися на території Люблінської і Сідлецької губерній (близько 250 тис. віруючих). Сотні уніатів, які не перейшли на православ'я, були депортовані в Сибір та інші райони Російської імперії, піддані суду “за опір владі”. “Упорствующие” уніати переслідувалися. Докладно див.: *Стоколос Н.* Трагедія уніатів Холмщини і Підляшшя (1875—1905) // УІЖ. — 2002. — № 6. — С. 41—60.

...російська бюрократія... своєю бруталною самоволею якраз загнала наших людей до добровільної полонізації... — після визнання унії неіснуючою 90 відсотків населення бойкотувало православні храми, поступово більшість уніатів перейшли в католицизм. За даними, які наводять дослідники проблеми холмських і підляських уніатів, наприкінці 60-х років XIX ст. на Холмщині і Підляшші налічувалося близько 400 тис. осіб українського населення, з них 220 тис. католиків, у 1872 р. католиків стало 291 тис.

Опублікований тепер на Великдень царський указ... — йдеться про указ “Об укреплении начал веротерпимости” від 17 квітня 1905 р., в якому зазначалося про релігійну свободу та толерантне ставлення до інших релігій (див.: *Собрание узаконений и распоряжений правительства, издаваемое при правительствующем Сенате.* — 1905. — СПб, 1905. — С. 710—718). Уряд Росії та Російська

З М І С Т

	с. текстів	с. ком.
<i>І.Гирич, С.Панькова</i>		
ПУБЛІЦИСТИКА МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО НА СТОРІНКАХ “ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВОГО ВІСТНИКА” У 1907–1914 роках.	V	
Розділ І. СТАТТІ ПІД РУБРИКОЮ “НА УКРАЇНСЬКІ ТЕМИ” (1907–1914)	1	
При кінці року	3	499
Крячуть ворони...	10	500
“О любви к Отечеству и народной гордости”	20	501
Гріхи наші	38	502
Грім — та не з тучі...	44	503
“Кінець рутенства!”	50	505
Ще одна повість про те, як посварився Іван Іванович з Іваном Никифоровичем	61	507
Українство і всеслов’янство	66	508
Не пора	73	510
Ще про культуру і критику	82	512
На новий рік	95	514
Видавничка криза	106	516
З новорічних думок	115	517
Слово на малодушних	127	518
Гімн вдячності	131	519
В великий четвер	136	520
Похорони унії	141	521
В російським диліжансі	150	523
Маленька жертва	157	524
Замість новорічної	168	525
Фабрикація сепаратизму	176	526
Недооцінювання	183	526
В слов’янських обіймах	189	528
“Мазепинство” і “богданівство”	199	530
Відлучення Холмщини	207	532
Батьки і діти	216	534
Українська дебата	223	535
По кошмарі	231	537
Нова хвиля	235	538
Сіяння вітру	243	539

Розділ II. ЗБІРКА СТАТЕЙ: НАША ПОЛІТИКА	251	
Під нинішню хвилю	253	543
Два роки галицької політики	261	545
Реальна політика на галицькім ґрунті	276	550
“Малі діла”	287	551
Ера фінансово-економічна	295	552
З нашого культурного життя	306	554
По виборах	317	556
Розділ III. НАУКОВО-ПОПУЛЯРНІ ТА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ СТАТТІ (1907–1914)	325	
До наших читачів в Росії	327	558
Богданові роковини	332	559
До наших читачів	337	560
Чи не спроможемось?	347	563
Антракт	353	566
Пам’яті Володимира Антоновича	358	568
Пам’ятник Шевченку	360	570
Кров	363	571
Недуга д-ра Івана Франка	368	573
До рецензії д. Липинського	370	575
До наших читачів	375	577
Ювілей Миколи Гоголя	378	577
В сорок восьмі роковини Шевченка	382	579
Виговський і Мазепа	386	582
Українська історіографія і Микола Костомаров. Пам’яті М. Костомарова в двадцять п’яти роковини його смерті	397	585
Над свіжою могилою	412	593
Василь Доманицький	414	594
Два ювілеї	418	598
Пам’яті Павла Житецького	422	600
Призабута справа	425	602
Свято єднання	430	606
[Про зняття з себе обов’язків головного редактора “Літературно-наукового вістника”]	433	607
В столітні роковини Герцена	434	608
Возлюбленникові муз і грацій	441	609
В балканськім антракті	442	610
Після Балканської війни	453	610
Сорокалітній подвиг	464	611
З промови на полтавськім святі	466	612
Шевченкове століття	468	612
Сараєвська трагедія	472	613

ДОДАТКИ: Хронікально-інформаційні статті (1898–1907)	479	
[Промова з нагоди 25-літнього ювілею літературної діяльності Івана Франка]	480	615
В справі доступу на Львівський університет	482	616
[Промова на Загальних зборах Наукового товариства ім. Шевченка 25 березня 1901 р.]	483	616
П.Накрохін [Некролог]	487	618
Академічний дім	487	618
Отвертий лист до п[рофесора] Т.Флоринського [Коротка передмова до листа]	488	618
Отвертий лист до гр[еко]-кат[олицьких] ординаріатів і духовенства	488	619
Виказ датків	492	620
Святе Письмо	493	620
Знесення указу 1876 р.	493	621
Св[яте] Письмо на українській мові	494	621
Від редакції [Напрями праці з нагоди дев'ятого року видання ЛНВ]	494	621
Програма Української демократично-радикальної партії [Коротка передмова до програми]	496	621
Із статистичної комісії Наук[ового] тов[ариства] ім. Шевченка: І. Зав'язання статистичної комісії Наук[ового] тов[ариства] ім. Шевченка	496	622
Портрет Шевченка	498	622
КОМЕНТАРІ	499	
ПОКАЖЧИК ІМЕН	623	
ПОКАЖЧИК НАЗВ	656	
ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК	665	
ПОЯСНЕННЯ СЛІВ	671	

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Грушевський Михайло Сергійович

Твори: У 50 томах

Том 2

Серія "Суспільно-політичні твори (1907–1914)"

Редактор	<i>Л.Веремієнко</i>
Художнє оформлення	<i>С.Іванов</i>
Технічний редактор	<i>С.Довба</i>
Комп'ютерний набір і верстка	<i>Л.Гринчишин</i>
Коректори	<i>Р.Гамада, М.Ломеха, Б.Павлів, О.Тростянчин</i>

Здано на складання 18.08.2004. Підп. до друку 28.02.2005.

Формат 70x100¹/₁₆. Папір офс. Гарн. Academy. Офс. друк.

Умовн. друк. арк. 56,76. Умовн. фарбовідб. 57,16. Обл.-вид. арк. 49,83.

Додатк. накл. 500 прим. Свідоцтво держ. реєстру: серія ДК № 22.

Вид. № 04. Зам. 40-5.

Державне спеціалізоване видавництво "Світ"

79008 м. Львів, вул. Галицька, 21

www.dsv-svit.lviv.ua;

e-mail: office@dsv-svit.lviv.ua

Надруковано з готових діапозитивів на
ВАТ "Львівська книжкова фабрика "Атлас"
75005 м. Львів, вул. Зелена, 20

Грушевський М.С.

Г 91 Твори: У 50 т. /Редкол.: П.Сохань, Я.Дашкевич, І.Гирич та ін.;
Голов. ред. П.Сохань. — Львів: Світ, 2002 —
Т. 2: Серія "Суспільно-політичні твори (1907–1914)". — 2005. —
704 с.

ISBN 966-603-223-6; 966-603-000-0 (т. 2).

Другий том є продовженням серії "Суспільно-політичні твори" 50-томного зібрання праць М.Грушевського. У ньому вміщені публіцистичні статті вченого, що друкувалися у 1907–1914 рр. у журналі "Літературно-науковий вістник".

Видання розраховане для науковців та всіх, хто цікавиться історією України.

ББК 63.3 (4 УКР)

ISBN 966-603-223-6

ISBN 966-603-000-0 (т. 2)